

ЕСТЕТИЧНА СПРЯМОВАНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК З ЕМПАТІЄЮ

*Кечур Роман Володимирович¹, Яскевич Ольга Ігорівна²,
Турецька Христина Іванівна³*

¹Кандидат медичних наук, доцент, завідувач кафедри психології та психотерапії Українського католицького університету, м. Львів (Україна)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9489-7351>

²Кандидат психологічних наук, доцент, кафедра психології та психотерапії Українського католицького університету, м. Львів (Україна)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4671-9120>

³Кандидат психологічних наук, доцент, кафедра психології та психотерапії Українського католицького університету, м. Львів (Україна)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9513-6338>

UDC: 159.937

АНОТАЦІЯ

В даній статті феномен естетичної спрямованості розглядається в якості того спільного знаменника, що зводить разом найрізноманітніші особистісні параметри і визначає характерний стиль взаємодії з собою та світом, базований на емпатії. За результатами порівняльного аналізу естетично-орієнтованих молодих людей описано як таких, що довіряють інтуїтивним оцінкам, з легкістю регресують, і, не витримуючи рефлексивної дистанції, віддаються безпосереднім чуттєвим враженням. В цьому контексті проаналізовано структуру їх емоційного інтелекту, виявлено їх труднощі в емоційній регуляції і самоконтролі, а також виокремлено ключові особливості їх емпатичного пізнання. Зокрема, описано інтуїтивний механізм емпатії на противагу когнітивному, характерному для молодих людей з етичною спрямованістю.

Ключові слова: естетична спрямованість особистості, естетичне пізнання, емпатія, емоційна саморегуляція, інтуїція, чуттєвість, раціональність, механізми захисту, переживання.

Постановка проблеми та огляд останніх публікацій. Енциклопедичні статті пов'язують естетику з студіями людських переживань у відношенні до прекрасного і розглядають гармонію як одну з базових естетичних категорій поруч з трагічним та комічним, величним та низьким (Fedorchenko, 2016, Szajnborg, 1997). Серед естетичних структур традиційно вивчають мистецькі артефакти, шукаючи критерії їх естетичної вартості та психологічного впливу. Багато йдеться про те, що естетичні практики, взаємодія з мистецтвом, дають людині канал для комунікації з нерозпізнаними частинами власного Я як індивідуального, так і архетипного

чи навіть екзистенційного масштабу. При цьому важить можливість їх повноцінного і безпечного проживання через естетику, що провадить до чимраз глибшої особистісної інтеграції та гармонії (Rose, 1993). Проблема вбачається в тому, що людині часто бракує емпатії як персональної здатності, що відкриває доступ до світу мистецтва, тож вона схильна ставати заручником інтерперсонально, культурно чи політично зумовлених уявлень про красу і таким чином відрізає себе від важливого буттєвого досвіду (Lichtenberg, 1993, Rose, 1993). Поняття емпатії тут фігурує ще в одному контексті – гуманістичному. Фраза «Краса врятує світ» означає, що

Address for correspondence, e-mail: editpsychas@gmail.com
Copyright: © Roman Kechur, Olha Yaskevych, Khrystyna Turezka

This is an Open Access journal, all articles are distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0) License (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>), allowing third parties to copy and redistribute the material in any medium or format and to remix, transform, and build upon the material, provided the original work is properly cited and states its license.

естетичне сприймання налаштоване на співтворчість, а відтак, на співпричетність, чутливість і пошук резонансу, що і є по суті ні чим іншим, як емпатичною позицією (Lichtenberg, 1993, Margulies, 1993, Rose, 1993). Таким чином, естетичні переживання вимагають певної особистісної компетенції, тож в психологічній літературі, присвяченій естетиці, найчастіше задаються власне питаннями естетичної (само)свідомості та естетичного виховання.

Йдеться про вироблення в дитини естетичного смаку та потреби в естетичному досвіді, а також розвитку естетичних здібностей, зокрема тих, що виражаються в системі людина – художній образ. Поодинокі автори піднімають питання про ранні форми соціалізації, які виробляють в дитини певний спосіб переживати контакт з дійсністю, своєрідну стилістику опрацювання інформації, що створює необхідний канал або базове оснащення для естетичного пізнання (Fedorchenko, 2016).

Ми спробуємо поставити питання естетичного досвіду ширше, вивівши його поза контекст переживання мистецтва. Ми припускаємо, що емпатія уможливає естетичний підхід до реальності в цілому, коли її прояви сприймаються як естетичні структури і переживаються в категоріях естетичного досвіду – трагічного, величного, банального, комічного. І навпаки, ймовірно, естетичне пізнання можливе тільки в тій мірі, в якій людина є емпатійною, тобто вміє користуватись емпатичним модусом сприймання. За Ліхтенбергом це означає довіряти власній інтуїції, шукаючи пряме чуттєве знання без раціональної очевидності (Lichtenberg, 1993). Нейродослідження емпатичного процесу показали, що емпатія працює внаслідок двох механізмів:

інтуїтивні механізми емпатії забезпечують розуміння стану та емоцій іншої людини за допомогою інтуїції, без використання аналітичного та логічного мислення; це вловлювання настрою чи емоційного забарвлення слів людини на рівні відчуттів; сенсорне підлаштування; пізнання не потребує довгого роздумування та систематичного спостереження;

рефлексивні механізми позначають когнітивний пошук у випадку неспроможності прямого чуттєвого вловлювання емоційних реакцій іншої людини (резонанс); це раціональне осмислення поведінки люди-

ни, що у свою чергу виникає при дефіциті розуміння емоційного стану (Gonzales-Liencre, 2013).

Отже, можемо думати, що естет, естетично налаштована людина буде підставово інакше вибудовувати контакт між власною Самістю і світом, опиратись на інші комунікативні канали, як би сказав Кернберг, ніж, скажімо, людина з виразною етичною спрямованістю. В цьому сенсі ми розглядаємо естетику не стільки як ціннісну сферу Над-Я, скільки як стилістику психічної діяльності Его, що визначається передусім своєрідним способом персоналізованого пізнання.

Відтак, наше **припущення** полягає в тому, що естетично спрямовані люди мають високий емоційний інтелект і є більш емпатійні, ніж люди з етичною спрямованістю. Ми вирішили протиставити саме ці два типи спрямованості насамперед з огляду на їх виразну контрастність. Міркуючи про емоційний інтелект, ми опираємося на ідеї Гулмана (Goulman, 2011).

Об'єктом дослідження є естетична спрямованість особистості, предметом – здатність до емпатії та її особливості у естетично спрямованих людей.

Матеріали та методи. Виходячи з контрасту естетичного та етичного способу пізнання ми уклали групу досліджуваних. До першої категорії ми віднесли людей мистецтва, а до другої – людей, які мають відношення до сфери моралі та етичних правил. Для дослідження ми обрали 55 студентів Львівської музичної консерваторії та студентів-семінаристів Львівської духовної семінарії, з них 9 – жінки, 46 – чоловіки. Всі 9 жінок навчаються в консерваторії.

Дослідження проводилось в кілька етапів. Спочатку постало питання про укладання діагностичного інструментарію для вивчення естетичної спрямованості особистості. Ми виходили з того, що спрямованість — це властивість особистості, система домінуючих мотивів, які орієнтують її життєвий шлях у соціальному просторі і часі, вона визначає манеру світовідчуття і світорозуміння, задає «фільтри» для відбору, сприймання і тлумачення інформації. Далі ми розробили теоретичну модель естетичної спрямованості. Естетичну спрямованість було вирішено досліджувати головною мірою через особливості пізнання. Відтак, параметри естетичної спрямованості в пропонованій моделі стосуються тих особистісних структур чи механізмів, які визначають

стиль опрацювання зовнішньої, а також внутрішньої інформації і тим самим формують результат пізнання.

Цими параметрами, на нашу думку, є:

- когнітивний стиль;
- механізми психологічного захисту;
- екзистенційність, реалізація повноти буття з собою і світом;
- система установок та цінностей;
- професійний вибір.

Ми переконані, що естетична спрямованість виникає як кумулятивний ефект психічної діяльності, що здійснюється на кожній із запропонованих осей. Очевидно, що у випадку етиків та естетиків вона здійснюється інакше, щонайменше кількісно, і дає інший результат.

Варто коротко зупинитись на визначеннях цих параметрів. Отже, когнітивний стиль передбачає наявність в людини стійких характеристик того, в який спосіб люди думають, сприймають і запам'ятовують інформацію. Для нашого дослідження важить, наскільки людина користується чуттєвим каналом пізнання, є емпіриком і сенсориком, та апелює до інтуїції, адже саме слово «естейзіс» означає «чуттєво пізнаний».

Механізми психологічного захисту належать до сфери діяльності Его і полягають в неусвідомленому відбиванні або зручному перетворенні тих почуттів і думок, які виникли під впливом неприйнятних, травматичних, конфліктогенних подразників і викликали тривогу. Ми припускаємо, що естетично спрямовані люди мають свій улюблений набір захисних механізмів, тобто спотворюють бачення реальності в свій власний естетичний спосіб.

Цінності відносяться до ідеального образу Я в системі Я-концепції особистості (сфера Над-Я та Его-ідеалу в термінах психоаналізу) і є усвідомленими рушіями ідентичності. Так, естетично спрямована людина буде керуватися ідеями гармонійного – дисгармонійного, красивого – потворного та оцінювати поточний досвід саме в цих категоріях. Натомість етик матиме іншу систему ціннісних координат, наприклад добре - погано, гідно - нищо.

До царини Я-концепції належить також професійний досвід людини, адже професія – це усвідомлена артикуляція свідомих та позасвідомих запитів Его-

ідентичності.

Екзистенційний параметр має до справи з базовою настановою щодо свого буття в світі, яка визначає баланс екзистенційних позицій, як от «давати – брати», «занурюватись – споглядати», і яка визначає в першу чергу міру безпосередності, ергійності, залученості в саму тканину переживань. В цьому сенсі людина може мати протилежні особистісні налаштування, наприклад, гедоністичне – скероване на свободу від страждань в поєднанні з апетитом до життя або евдемонічне, що орієнтоване за висловом Аристотеля на «щастя через гідність». Ймовірно, перша настанова пасує естетам, тоді як друга – етикам.

Наступним етапом в організації дослідження став відбір психодіагностичного інструментарію, який дав би нам можливість доступу до кожного з перелічених параметрів естетичної спрямованості. Виходячи з запропонованої вище моделі, ми обрали 3 методики, а саме:

Опитувальник інтуїтивного стилю Епстайна – психодіагностична методика, яка вимірює ступінь орієнтації на раціональні або інтуїтивні способи вибору. Англійською мовою розроблений і опублікований у 1999 році. Має дві шкали: здатність до інтуїції та застосування інтуїції.

Методика «Індекс життєвого стилю» призначена для діагностики механізмів психологічного захисту «Я», автор – Плутчик.

Шкала екзистенції – це методика, розроблена Ленгле і призначена для вимірювання якості життя особистості, пов'язаної з відчуттям екзистенційної наповненості певним сенсом. Методика містить 7 шкал: само-дистанціювання, самотрансценденція, свобода, відповідальність, персональність, екзистенційність, сповненість.

Професійні характеристики та цінності ми вирішили спеціально не вимірювати з огляду на те, що вони апріорі відображаються в критерії, за яким ми формували дві підгрупи досліджуваних.

Щодо діагностики емпатії, то вона здійснювалася з допомогою тесту емоційного інтелекту Люсіна. Він сконструйований з 4 шкал та 5 субшкал і визначає загальний рівень емоційного інтелекту. Нас цікавили в першу чергу такі шкали, як «розуміння своїх емоцій» та

«розуміння чужих емоцій», які якнайближче відображають поняття емпатії.

Статистичне опрацювання емпіричного матеріалу передбачало застосування кластерного, кореляційного та порівняльного аналізів.

Інтерпретація результатів.

Першим кроком статистичної обробки був кластерний аналіз. Для зручності ми вибірково задали лише ключові для даного дослідження шкали, на основі яких було поділено групу на 2 кластери, враховуючи різницю середніх значень і відхилень.

Коротко опишемо ключові шкали.

Інтуїтивна здатність означає перевагу, яку людина надає чуттєвому пізнанню у порівнянні з аналітичними, логічними і раціональними аргументами, саме на інтуїтивну оцінку людина покладається в прийнятті особистісних рішень.

Загальний рівень емоційного інтелекту визначається на основі того, наскільки людина розуміє власні та чужі емоції, а також володіє ними (здатність Его до саморегуляції).

Самодистанціювання є основою внутрішнього простору, адже дає людині свободу щодо власних бажань, переживань та імпульсів, вивільняючи її з-під їх диктату. Воно пов'язане з функцією спостережуючого Его.

Критерій «персональність» вказує, наскільки

людина є когнітивно й емоційно відкритою до переживань, готовою емоційно заангажуватись і глибоко проживати свій досвід.

Регресія як механізм захисту дає можливість обійти поточну фрустрацію в стосунку з реальністю, зайнявши інфантильнішу позицію, де така фрустрація неактуальна. Відтак, вона відмовляється шукати компроміс і не докладає зусиль для адаптації, натомість поводить імпульсивно, має знижений емоційно-вольовий контроль. Інтелектуалізація, натомість, полягає в тому, що людина хоче заспокоїти фруструючі переживання, вдаючись до логічних раціональних конструкцій. Вона вигадує псевдорозумні аргументи на користь своєї чи чужої поведінки, що дає їй можливість нічого не знати про об'єктивні мотиви, і тому не переживати з приводу них тривоги.

Отже, до першого кластеру потрапили досліджувані, які відрізнялися вищим рівнем емоційного інтелекту, персональності та інтуїтивності. Щодо механізмів захисту, то в них здомінувала інтелектуалізація на протигагу регресії, показники якої були критично нижчими супроти іншої підгрупи. Умовно, ми отримали підгрупу більш емпатійних (червоний кластер) та менш емпатійних (синій кластер) досліджуваних (див. рис. 1).

Для того, щоб краще описати емпірично отриманий конструкт емпатії, ми розділили всіх досліджу-

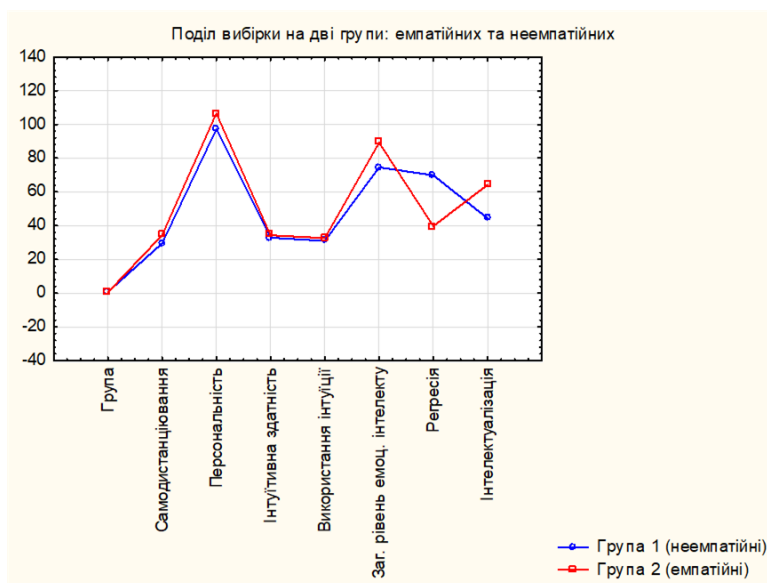

Рис. 1. Кластерний аналіз

ваних на дві підгрупи згідно з тим, у який кластер вони потрапили, та порівняли їх між собою за показниками всіх шкал з допомогою *t*-критерію Стьюдента. Результати виявились вражаюче виразними в тому сенсі, що практично за кожною шкалою ми отримали статистично значущу різницю.

Аналіз дав підстави стверджувати, що емпатія (ключовий параметр емоційного інтелекту поруч з керуванням емоціями) більше характерна тим людям, які повніше реалізують свою екзистенцію, тобто з готовністю йдуть назустріч переживанням, як позитивним, так і негативним. Іншими словами, вони схильні до феноменологічного пізнання, суб'єкт-суб'єктної взаємодії на противагу холодному, відчуженому суб'єкт-об'єктному ставленню в розумінні феноменологів. По-друге, їм властиво апелювати до інтуїції як своєрідного позараціонального способу отримання знань та оперування ними, оскільки їх відрізняє вища інтуїтивна здатність. Це узгоджується з теоретичними ідеями Ліхтенберга та Сілвера про те, що саме інтуїція є первинним каналом емпатичної перцепції (Silver, 1993). Тут доречно також міркувати про підсвідомі пізнавальні процеси (Donovan, D. (1989)). По третє, з'ясувалось, що емпатична перцепція не означає відсутність або мінімізацію дії захисних механізмів, які спотворюють пізнавальний процес. Виявилось, що для емпатії характерна певна захисна стратегія, яка передбачає триаду інтелектуалізація – компенсація – заміщення. Ми вважаємо, що вона якнайкраще описує механізм сублимації.

Під сублимацією ми, вслід за Фройдом, маємо на увазі вдалу спробу Его знайти компромісний вихід з протистояння катексисів всередині психічного апарату. Завдяки зміщенню витіснені катексиси можуть знайти цілу серію більш чи менш задовольняючих субститутів, а кожен знайдений замісний об'єкт конденсує в собі багато інших зміщених катексисів. На місці витісненого бажання проростають деривати вищого порядку – смаки, сентименти, цінності, звички, прив'язаності, преференції, вподобання, що їх Его кваліфікує як прийнятні і може допустити до втілення через поведінку або через творчість. Ефект буде гірший, ніж жадана сатисфакція від прямої розрядки імпульсу, але кращий, ніж тотальне незадоволення. Чим більше дериватів згущується в новому об'єкті і чим віддаленіший цей новий

катексис від первинного вибору об'єкта, тим легше його санкціонує Его, тим приблизнішою робиться жадана насолода і тим невичерпнішою стає його притягальна сила. Сублимація як компроміс найвищої якості - культурно скероване зміщення і злиття дериватів - одночасно приносить і радість, і тугу, і відчуття незатишки і стали прив'язаність, що в ґрунті речі описує не що інше, як естетичне переживання. Щодо ролі інтелектуалізації в цьому процесі, то треба зазначити, що якість, з якою компенсується відмова від бажання, напряду залежить від спроможності вторинного процесу здомінувати первинний процес в синтетичній діяльності Его. Це означає опанувати позасвідоме, установити перевагу реалістичного мислення над аутистичним, пріоритет принципу реальності над принципом задоволення, тожності думки над тожністю перцепції, а вербального вираження бажання над невербальним. Тут йде мова про важливість когнітивного конструювання в процесі пізнання, здатності до інтелектуального освоєння власного афективно-мотиваційного процесу (Hall, 1954).

Інша знахідка в ході аналізу даних ще цікавіша: емпатія не передбачає користування ані регресією, ані проєкцією. Зрештою, обидва механізми стосуються незрілих модусів перцепції і пов'язані з домінуванням в психічному житті первинного процесу. Також вони описують радше нарцистичний характер відношення Его до об'єктів навколишнього світу, нездатність розпізнавати їх інакше, ніж як власне відображення, відтак, нездатність розгортати переживання, що саме по собі є діалогічним. Адже емпатія як така є розвитковим здобутком, стверджують інтерперсоналісти, і пов'язана з переживанням інтерсуб'єктивності, коли дитина досягає перцепції, що інші мають свою власну внутрішню реальність, окрему і відмінну від того, що переживає вона сама (Lichtenberg, (1993)). Якщо раніше йшлося про реципрокне віддзеркалення, то в 9 місяців дитина вже достатньо сепарована, щоб сприймати маму як партнера в інтеракціях з власними інтенціями та емоціями. Отже, тепер в разі проєкції дитині важливо не просто збутися нестерпного стану, але через ідентифікацію знайти в мамі доречне резонуюче місце для свого афекту і актуалізувати його там (Tome, 1996). У цьому сенсі ми говоримо про складніший механізм проєктивної ідентифікації, яку багато психоаналітиків пов'язують з

емпатією, зокрема Кернберг, Біон та інші. Далі розвиток емпатійної здатності описується в категоріях менталізації, вміння міркувати в термінах мотивів та почуттів іншої людини за умови чіткої диференціації міжособистісних кордонів, в тому числі на піку афекту, коли власне раніше спрацьовувала проєктивна ідентифікація (Tome, 1996).

Деякі дослідження, як от І. Беха, також засвідчують також взаємозв'язок між моральністю, етичністю та здатністю до емпатії. В них стверджується, що в міру дорослішання дітей простежується рух від егоцентризму до емпатії, а розвиток моральної самосвідомості і засвоєння дитиною моральних норм, пов'язується, власне, із здатністю проявляти емпатію (Beh, 2009, Kuzmina, 2007). Психоаналітичною мовою йдеться про те, що емпатія також пов'язана з інсталяцією структури Над-Я.

Цікаво відстежити, як спрацьовують ці ключові розвиткові канали емпатії в залежності від типу спрямованості.

Тож наступним кроком аналітичного опрацювання стало порівняння за всіма шкалами естетиків та етиків для того, щоб з'ясувати, наскільки поділ між емпатичною і неемпатичною підгрупами збігатиметься з поділом на підгрупи за спрямованістю. Відразу стало ясно, що наша гіпотеза про зв'язок емпатії з естетичною спрямованістю не підтвердилася прямо і однозначно. Аналіз з допомогою *t*-критерію Стьюдента показав, що студенти консерваторії мають значимо нижчий рівень емоційного інтелекту, і ніяк не відрізняються від семінаристів у здатності розуміти емоції свої власні чи інших людей. Натомість їм суттєво бракує здатності до емоційної саморегуляції, вони принципово гірше володіють і керують емоціями в персональних та міжособистісних ситуаціях. Власне цей дефіцит саморегуляції і є тим фактором, що знижує емоційний інтелект естетиків. Цікаво проаналізувати значно нижчий показник за шкалою самодистанціювання (методика Ланге). Сам по собі цей факт означає схильність до польового реагування, узалежнення від подразників і слабшу здатність до відтермінування задоволення. Людині бракує внутрішнього простору для буття з власними емоціями і напругами, тож вона намагається відразу всліпу за ними йти, шукаючи їх втілення, і не може витримати певну

дистанцію щодо них. Це якнайтісніше перегукується з вже описаним дефіцитом саморегуляції, а також з тим, що естетиків відрізняє значимо вища міра регресії. Кореляційний аналіз підтверджує зв'язок в цій плеяді: керування емоціями – самодистанціювання – нерегресивність. Якщо аналізувати показник самодистанціювання вкупі з показником самотрансценденції, то виявиться, що для естетиків характерна більша відстань між ними. Згідно з ключем методики це свідчить про те, що естетики інфантильніші, нативніші, їм бракує спостерігаючого Его. Вони налаштовані відчувати, а не осмислювати, йдучи за найменшими душевними відрухами. Очевидно, що ми маємо справу з принципом задоволення. Можемо припустити також, що саме схильність до регресії зумовлює в естетиків гірші показники емоційного інтелекту, адже для розуміння емоцій, а тим більше володіння ними, необхідна готовність проявляти душевні зусилля, йти на ризик, бути активним, тримати контакт з внутрішнім чи зовнішнім об'єктом, незважаючи на напругу і фрустрацію. Щодо механізмів захисту, то крім регресії їх відрізняє схильність до компенсації. Мабуть, тут йде мова про здатність використовувати мистецтво як потужний подразник, який дозволяє компенсуючи собі таким чином неминучі життєві фрустрації.

Щодо етиків, то маємо контрастну ситуацію. Як вже зазначалося, етики мають вищий рівень емоційного інтелекту за рахунок параметру емоційної (само)регуляції. Натомість, здатність розуміти емоції суттєво не відрізняє їх від музикантів. Виглядає так, що при цьому вони послуговуються іншим механізмом, ніж естетики. Вони радше бояться довіритися своїм відчуттям без довгого обмірковування та аналізу і схильні апелювати до аргументів розуму в ситуації стресу, тривоги і непевності, про що свідчить значимо вищий показник за шкалою інтелектуалізації. Етики воліють покладатися на абстрактні правила замість того, щоб йти за відчуттями «тут і тепер» і тим, що називається персональною або ситуативною етикою.

Оця характерна втеча від безпосередніх переживань простежується також при порівняльному аналізі за результатами шкали екзистенції. Так, вже вказано на суттєві відмінності між етиками й естетиками у рівні самодистанціювання. У естетиків цей показник ниж-

чий, натомість особи з етичною спрямованістю, за даними дослідження, відчувають більшу внутрішню свободу, щоб утримувати власні афекти, бажання та переконання в полі зору, не відреагувати їх, диференціювати та могли наділати для себе суб'єктивними значеннями. Особи, у яких високий рівень самодистанціювання, вирізняються суворістю, сильним самоконтролем, установкою на досягнення та перфекціонізм.

Цікавим є зв'язка показників самодистанціювання та самотрансценденції. Чим більша між ними різниця (при переважанні трансценденції), тим більш нативною та інфантильною є людина. У осіб етичної спрямованості виявився високий рівень самотрансценденції – здатності відчувати цінності, бути емоційно залученим, чуйним. І, якщо поєднати високі показники по шкалах самодистанціювання та самотрансценденції, то отримуємо високий самоконтроль, вміння сповідувати цінності, посвятити себе їм, черпати з них сили та спрямовувати свою діяльність так, аби дана цінність виявлялася і розвивалася. Власне самотрансценденція завершує самодистанціювання, адже ця когнітивна дистанція, здатність абстрагуватися від себе самого, що відкриває внутрішній простір для інших, для того, щоб віддатися комусь чи чомусь, сповненому сенсом.

Разом з тим, така висока здатність до самодистанціювання на піку корелює з ігноруванням власних імпульсів. Постає питання про спосіб їх регуляції. Етиків відрізняє категорична відмова від регресивних механізмів. Перевага надається інтелектуалізації та заміщенню, що дає можливість ставитись до задоволення власних запитів з великою мірою контролю, дистанції та абстрагування і уникати безпосереднього чуттєвого контакту з ними. Вміння не піддаватися впливу імпульсів, бажань, емоцій, знаходити відстань, щоб ставати немовби спостерігачем себе самого чи інших, контролювати вияви своєї експресії, здатність відчувати цінності (самотрансценденція) також пов'язана з етичністю особистості. Етична спрямованість визначає не лише власне підпорядкування якимось правилам, нормам, але також і контроль за тим, чи інші дотримуються певних рамок, зокрема у виявленні своїх емоцій і так далі. Інтелектуалізація та зміщення разом взяті дають моральне виправдання для ідей міжособистісного впливу і керування чужими емоціями.

Останній крок дослідження полягав у тому, щоб з'ясувати, як розподілилися етики та естетики в емпатичному та неемпатичному кластері. Виявилось, що в основному, емпатична підгрупа на 75% сформувалась з студентів-семінаристів і залучила лише четвертину естетів. Разом з тим, саме вони уможливили «емпатичність» групи, привнісши з собою в суворий і раціональний світ етиків інтуїтивну здатність та дозвіл на компенсацію фрустрованих задовольень. Очевидно, що саме ці естетики серед своєї первинної групи відрізнялись найнижчою регресією. Саме тому можна стверджувати, що естетики володіють потужним емпатичним потенціалом, ґрунтованим на сильній інтуїції, довірі до почуттів та уважному ставленню до чуттєвої насолоди. Натомість емпатичний потенціал етиків не є аж таким безсумнівним. Насправді, їх емоційний інтелект тримається в першу чергу на ідеї про самоконтроль, праві володіти емоціями інших людей і впливати на них, самодисципліні і зреченні від бажань, ігноруванні задоволення та інтелектуальних аргументах. Їх емпатія радше когнітивна, ніж інтуїтивна.

Тут доречно згадати теоретичні трактування емпатії у контексті двох різних процесів: когнітивного та афективного, які згідно з Фройдом та Хорні спрацьовують як взаємодоповнюючі. В світлі сьогodнішніх нейрофізіологічних студій їх розрізняють на основі нейрофізіологічного субстрату. Відомо, що афективна емпатія зароджується без включеності кори головного мозку, відтак послуговується інтуїтивними механізмами сприйняття. Дослідження 2011 року Норріса та Епштайна довело зв'язок між афективною емпатією та інтуїтивним мисленням, а також не виявило жодного зв'язку з когнітивними процесами (Gonzales-Liencre, 2013). Щодо рефлексивних механізмів емпатичного пізнання, то вони забезпечують когнітивну реконструкцію внутрішнього світу людини, можливість передбачити поведінку інших людей (Karyis, 2002). Більшість науковців сходяться на тому, що раціональний канал пізнання є комплементарним і задіюється при дефіциті інтуїтивного розуміння на рівні «вчування» або зараження. Тому вважається, що саме інтуїтивні процеси є домінуючими, якщо мова йде про емпатичне пізнання, однак обов'язково потребують когнітивного супроводу (Silver, 1993).

Таким чином, наша гіпотеза підтвердилася частково.

До певної міри, отриманий результат може бути зумовлений віковою специфікою досліджуваних, однак точно не вичерпується нею. Адже паралельне дослідження емпатійної здатності етично спрямованих особистостей, яке було витримане в тому ж самому методологічному дизайні, засвідчило їх вищу здатність до емоційної регуляції в тому ж віці і розкрило зовсім інші параметри емпатичного пізнання. Також можна було б припустити вплив гендерного фактору, оскільки група етиків склали винятково чоловіки (семінаристи), натомість група музикантів була статеві різнорідна. Однак, аналіз кластеру досліджуваних з високою емпатією показав, що та чверть, яку в ньому склали естети, не є здомінована особами жіночої статі, тож внесок гендеру не настільки однозначний, як може здатися на перший погляд. Вирішального значення набуває, все ж таки, характер спрямованості.

Висновки. Естетично спрямовані молоді люди володіють потенціалом для емпатичного пізнання в першу чергу за рахунок інтуїції, довіри до чуттєвих вражень і вміння йти назустріч переживанням. Естетики здатні налаштуватись на емоційний стан іншої людини, але при цьому не завжди розрізняють свої і чужі емоції, а також не вміють їх ефективно контролювати. Разом з тим, вони інфантильніші, нативніші, їм бракує спостерігаючого Его. Вони не можуть тримати дистанцію щодо ситуації і одразу включаються в неї. Вони налаштовані відчувати, а не осмислювати, йдучи за найменшими душевними відрухами. В цьому сенсі - як би парадоксально це не здавалося - їм важко досягнути сублімацію. Естетики керуються принципом задоволення, а мистецькі практики використовуються для компенсації фрустрацій. Естетика може стати ізольованою сферою для «вчування» і «співпереживання», притулком від вимогливої реальності. Для зрілої емпатійної позиції в ставленні до оточуючих людей їм бракує власного самоконтролю, вторинного когнітивного освоєння власного афективно-мотиваційного процесу і орієнтації на принцип реальності. Ці компетенції більше властиві для етичної, а не естетичної спрямованості. Етична спрямованість в молодих людей пов'язана з вищим емоційним інтелектом, в першу чергу, завдяки суворому

дотриманню принципу реальності, зрілому спостерігаючому Его та жорсткому контролюючому Над-Я, що дає їм можливість володіти власними емоціями, рівно як керувати емоціями інших та йти їм назустріч радше з «холодною головою», ніж широко віддаватися. Можливість переживати первинні чуттєві імпульси в них утруднена, спостерігається тяжіння до зміщення в сферу абстрактних, а тому безпечних сфер – в царину чистої етики, а також з'являється схильність до інтелектуального виправдання дозволеного собі задоволення. Інтуїтивна здатність недооцінена, тож емпатія радше має раціональну природу, а не чуттєву.

Таким чином, саме в категоріях інтуїтивної та когнітивної емпатії можна пояснити відмінність емпатичної перцепції естетично та етично спрямованих людей. А що перша пов'язана з емоційною заангажованістю, зараженням, браком спостерігаючого Его, а друга – з захисною інтелектуалізацією, то обидві є бар'єрами для повноцінного пізнання. Ймовірно, зріла позиція полягає саме в балансі естетичної та етичної настанови. Цікаво було б відстежити розвитковий фактор в контексті становлення естетичної чи етичної спрямованості та з'ясувати в ньому роль об'єктних стосунків, якість діадних інтеракцій і безпосередній внесок об'єкта прив'язаності. При цьому в якості теоретичної призми доцільно було скористатися ідеями Болласа про «естетику первинної турботи» як особливий спосіб буття діади мати-немовля.

References :

- Beh, I. D. (2009). Soperezhivanie kak determinanta npravstvennogo povedeniya lichnosti. *Diagnostika i regulyatsiya emotsionalnykh sostoyaniy. Vsesoyuznyy simpozium*, (pp.12-16). Moscow [in Russian].
- Goulman, D. (2011). *Emotsionalnyy intellekt [Emocional intelligence]*. (A. Icaeva, Trans). Moscow: ACT: Actpel [in Russian].
- Kayris, O. D. (2002). Razvitiye empatii v professionalnom stanovlenii studentov vysshikh pedagogicheskikh uchebnykh zavedeniy. *Doctor's thesis*. Kyiv [in Russian].
- Kuzmina, V. P. (2007). Teoreticheskiy aspekt issledovaniya empatii kak aktualnaya problema sovremennoy psihologii. *Vesnik VyatGGU*, 107-112.
- Tome, H., & Kehele, H. (1996). *Sovremennyiy psihoanaliz: teoriya i praktika. [Psychoanalytic practice 1 Principles]*. Moscow: Progress

-Litera [in Russian].

- Fedorchenko, N. V. (2016). *Estetychni perezhyvannia: modeli naratyvnoi interpretatsii: monohrafiia*. Kyiv: Milenium [in Ukrainian].
- Donovan, D. (1989). The Paraconscious. *Journal of The American Academy of Psychoanalysis*. 17(2), 223-251.
- Gonzales-Lienres, C., Shamay-Tsoory S. & Brune M. (2013). Towards a neuroscience of empathy: Ontogeny, phylogeny, brain mechanisms, context and psychopathology. *Neuroscience and Biobehavioral Reviews*. 37, 1537-1548.
- Hall, C. S. (1954). *A Primer of Freudian Psychology*. New York: A Mentor Book.
- Lichtenberg, J. D. (1993). The Empathic Mode of Perception. *The Journal of the American Academy of Psychoanalysis*, ed. J. Bemporad. London - New York: The Guilford Press, 21 (4).
- Margulies, A. (1993). The Empathic Imagination: Empathy and Inscapes. *The Journal of the American Academy of Psychoanalysis*, ed. J. Bemporad. – London-New York: The Guilford Press, 21 (4).
- Rose, G. J. (1993). Affect: A Biological Basis of Art. *The Journal of the American Academy of Psychoanalysis*, ed. J. Bemporad. London-New York: The Guilford Press, 21 (4).
- Silver, A-L. (1993). Comments on the 36th Annual Meeting: Empathy and Intuition. *Journal of the American Academy of Psychoanalysis*. 21 (4), 477-480.
- Szajnberg, N. M. (1997). The Aesthetic Aspects of Psychoanalysis. *The Journal of the American Academy of Psychoanalysis / ed. J. Bemporad*. London-New York: The Guilford Press, 25 (2).

Roman Kechur

PhD, the Department of Psychology and Psychotherapy, Ukrainian Catholic University, Lviv (Ukraine)

Olha Yaskevych

PhD, the Department of Psychology and Psychotherapy, Ukrainian Catholic University, Lviv (Ukraine)

Khrystyna Turezka

PhD, the Department of Psychology and Psychotherapy, Ukrainian Catholic University, Lviv (Ukraine)

AN INDIVIDUAL'S AESTHETIC ORIENTATION AND ITS CONNECTION WITH THE EMPATHY

ABSTRACT

The question of aesthetic experience is at the center of this study and is derived out of the concepts of art perception and experiencing. Here, aesthetics is understood not so much as the value sphere of Super-Ego, but rather as a style of mental activity of Ego, which is determined pri-

marily by a peculiar way of personalized cognition based on empathy. We assume that empathy allows for an aesthetic approach to reality in general. And vice versa, an aesthetic process is possible only to the extent that a person is empathetic, that is, able to use empathy as a mode of perception. Therefore, the empathy of young people with a distinct aesthetic orientation was empirically investigated. These respondents were compared with those who had ethical orientation. The obtained results revealed two different mechanisms of empathy - emotional resonance and cognitive reflection – characteristic for the both studied groups. Thus, these mechanisms were more complementary than alternative; and the limitations of correct cognition of (interpersonal) reality in both cases are revealed.

Aesthetically-oriented people tend to rely on intuition; they trust their sensuality and are emotionally open, following their impressions and first emotional reactions. At the same time, they may lack the observing Ego, preferring feeling instead of thinking, so they are managed rather by pleasure principle, and they can use art practices in order to compensate frustrations and isolate themselves from the demanding reality.

The study also highlights the distinctive features of ethically-oriented young people, most notably, their excessive self-distancing, a lack of confidence in intuitive assessments, and a tendency to rely on abstract rules instead of following “here and now” feelings and personal (situational) ethics.

The difference between empathetic perception of aesthetically and ethically oriented people is investigated and described in terms of intuitive and cognitive empathy.

Each mode of empathy has its significant limitations, if it dominates the other. Therefore, it is assumed that a mature position lies precisely in the balance of aesthetic and ethical attitudes towards the (interpersonal) reality.

Key words: aesthetic predisposition, intuition, defense mechanisms, empathy, rationality, experience, emotional resonance, cognitive reflection.

Кечур Роман Владимирович

Кандидат медицинских наук, доцент, заведующий кафедры психологии и психотерапии Украинского католического университета, г. Львов (Украина)

Яскевич Ольга Игоревна

Кандидат психологических наук, доцент, кафедра психологии и психотерапии Украинского католического университета, г. Львов (Украина)

Турецкая Кристина Ивановна

Кандидат медицинских наук, доцент, кафедра психологии и психотерапии Украинского католического университета, г. Львов (Украина)

ЭСТЕТИЧЕСКАЯ НАПРАВЛЕННОСТЬ ЛИЧНОСТИ И ЕЁ СВЯЗЬ С ЭМПАТИЕЙ

АННОТАЦИЯ

Вопрос эстетического опыта, стоящий в центре данного исследования, выведен за контекст восприятия и переживания искусства. Эстетика рассматривается не столько как ценностная сфера Супер-Эго, сколько как стилистика психической деятельности Эго, что детерминируется своеобразным способом персонализированного познания, в основе которого лежит эмпатия. Предполагается, что эмпатия делает возможным эстетический подход к реальности в целом, и наоборот, эстетическое познание возможно только в той мере, в которой человек эмпатичен, то есть владеет эмпатическим модулем перцепции.

Следовательно, на предмет эмпатической способности исследуются молодые люди с выраженной эстетической направленностью. Они сравниваются с теми, которые имеют этическую направленность. В результате описываются различные механизмы эмпатического познания – эмоциональный резонанс и когнитивная рефлексия, – характерные для двух категорий исследуемых. Показано, что эти механизмы носят скорее комплементарный характер, нежели представляют собой альтернативы друг другу. Раскрыты связанные с ними ограничения корректного познания (межличностной) реальности. Например, выявлено, что для людей с выраженной эстетической направленностью характерно доверие к интуиции и чувственным восприятиям, эмоциональная открытость. В то же время им не хватает Наблюдающего Эго, они готовы следовать за душевными импульсами, руководясь принципом удовольствия, а искусство использовать для ком-

пенсации фрустраций, а также для избегания требований реальности.

Также выделены характерные особенности молодых людей с этической направленностью, в первую очередь их чрезмерное самодистанцирование, недоверие к интуиции и склонность полагаться на абстрактные правила вместо того, чтобы идти за ощущениями «здесь и теперь» и тем, что называется персональной или ситуативной этикой.

Различия эмпатической перцепции эстетически и этически направленных людей на основе результатов исследования описаны в категориях интуитивной и когнитивной эмпатии. Поскольку первая связана с эмоциональной вовлеченностью, заражением и дефицитом самонаблюдения, а другая – с защитной интеллектуализацией, то обе являются барьерами для полноценного познания. Отсюда гипотеза, что зрелая позиция предполагает баланс эстетической и этической направленности.

Ключевые слова: эстетическая направленность личности, эстетическое познание, эмпатия, механизмы защиты, интуиция, рациональность, переживание.

Дата отримання статті: 21.04.2020

Дата рекомендації до друку: 19.05.2020

Дата оприлюднення: 28.05.2020